

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Bij een zestigste verjaardag: De toekomst van het Handvest van de Verenigde Naties

Schrijver, N.J.

Citation

Schrijver, N. J. (2005). *Bij een zestigste verjaardag: De toekomst van het Handvest van de Verenigde Naties*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4308>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4308>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

**Bij een zestigste verjaardag:
de toekomst van het Handvest van de Verenigde Naties**

Rede uitgesproken door

Prof. mr. N.J. Schrijver

bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar
op het gebied van het internationaal publiekrecht,
aan de Universiteit Leiden,
maandag 24 oktober 2005

Gesprekken in Yalta tussen Winston Churchill, Franklin F. Roosevelt en Joseph Stalin over de oprichting van de Verenigde Naties, 4-11 februari 1945.

Bij een zestigste verjaardag: de toekomst van het Handvest van de Verenigde Naties *

Mijnheer de Rector Magnificus, zeer gewaardeerde toehoorders,

Precies zestig jaren geleden, op 24 oktober 1945, trad het Handvest van de Verenigde Naties in werking.¹ Ik wil vandaag met U terugblikken op de totstandkoming en de inhoud van het VN-Handvest. Vervolgens bespreek ik de toepassing van het Handvest en hoezeer deze toepassing in 2005 verschilt met hoe het in 1945 is begonnen. In het derde deel van mijn rede zal ik de balans opmaken van de Wereldtop die in september 2005 ter gelegenheid van de zestigste verjaardag is gehouden. Dé kans tot hervorming, die maar éénmaal in één generatie komt, zo zei Kofi Annan. Is die kans benut? En ten slotte: wat is de toekomst van het Handvest in de 21ste eeuw?

1. De totstandkoming van het Handvest

Het VN-Handvest is de opvolger van het Volkenbondpact, dat als gevolg van de Tweede Wereldoorlog samen met de Volkenbond ten onder ging. Belangrijke lessen van het falen van de Volkenbond waren dat de organisatie meer zou moeten zijn dan een instrument om louter de status quo en territoriale integriteit van onafhankelijke staten te beschermen. Het zou ook moeten gaan om het bevorderen van sociale gerechtigheid. Al in 1941, in het Atlantisch Handvest van Roosevelt en Churchill, komen we dat ruimere doel, van onder meer “freedom from want” (vrijheid van gebrek) tegen.² Een tweede les van het falen van de Volkenbond was het doorbreken van het systeem van besluitvorming bij unanimitieit, waardoor in de Volkenbond in feite iedere staat een recht van veto had. Een derde les was dat er een orgaan met supranationale bevoegdheden zou moeten komen dat besluiten kon nemen die alle leden binden.³

In San Francisco had van april tot en met juni 1945 de oprichtingsconferentie van de Verenigde Naties plaats. 50 staten namen deel.⁴ De sfeer onder de 300 regeringsvertegenwoordigers was goed, maar over veel kwesties moesten nog moeilijke knopen worden doorgemaakt. Dat blijkt ook wel uit de verslagen en documenten van deze conferentie die nog steeds een schat aan onderzoeksmateriaal vormen.⁵ Er werden maar liefst 1500 amendementen ingediend. Ook de omvangrijke Nederlandse delegatie had heel wat noten op haar zang. Nederland voelde zich als middelgrote mogendheid - 79 miljoen inwoners, gebiedsdelen in drie continenten - nogal miskend en eiste een passende vertegenwoordiging in de Veiligheidsraad voor landen die net niet tot de Grote Mogendheden behoorden.⁶ Ook wilde Nederland het vetorecht beperken tot besluitvorming over militaire dwangmaatregelen en dan ook alleen nog voor besluiten waarbij die Grote Mogendheden zelf een direct aantoonbaar belang hadden. Voorts stelde ons land voor dat ieder inhoudelijk besluit van de Veiligheidsraad ook de instemming van ten minste drie van de zes niet-permanente leden zou moeten verkrijgen.⁷ Al deze

voorstellen leden evenwel schipbreuk. Hans Daalder bestempelde dit in 1953, op heel jeugdige leeftijd, wat meesmuilend als volgt: “De aandrang de besluiten van de Veiligheidsraad te doen toetsen door een college van ‘vroede mannen’, is een typisch stuk uit de Nederlandse juristen-pronkkamer.”⁸

Wat in 1945 wel lukte was een amendering van Artikel 1. Aan de hoofddoelstelling van de VN, namelijk “to maintain international peace and security”, werd toegevoegd dat dit “in confirmity with the principles of justice and international law” moet zijn.⁹ Opname van die zinsnede in Artikel 1 is best een mooi pronkstukje, ook al was dit het enige, voor het land van Hugo de Groot.

Zonder al te veel wijzigingen, werd het ontwerp-Handvest op 26 juni 1945 aangenomen.¹⁰ Het hele pakket met het oorspronkelijke document met alle 50 handtekeningen eronder werd naar de depositaris van het nieuwe verdrag, de gastheer en Amerikaanse president Truman, overgevlogen. Alger Hiss, de jonge Secretaris-Generaal van de San Francisco-conferentie, vertelde in 1990 voor een ‘oral history’ project dat dit met een klein militair toestel gebeurde en dat hij, na enige aarzeling, besloot de enige parachute aan boord aan het pakket met het Handvest en niet aan zichzelf vast te binden, zo bewust was hij zich van de bijzondere missie die hij naar de kluis van het Witte Huis te vervullen had.¹¹

Minister Van Kleffens had bij thuiskomst er nog een harde dobber aan het Handvest door ons parlement te loodsen. Op 23 oktober 1945 sprak hij tot de Tweede Kamer: “Het feit dat nog geen volledige rechtsorganisatie is verkregen en dat het overwicht dus uiteindelijk ligt bij de Groote Mogendheden...mag...voor een middelgrote natie als Nederland geen reden zijn zich van medewerking te onthouden”.¹² En later in de Eerste Kamer concludeerde hij: “In elk geval geven de kleinere landen nu het goede voorbeeld. Moge het tijdstip niet verre zijn, waarop de grooten dit zullen volgen”,¹³ een uitspraak die doet denken aan het latere pleidooi van de toenmalige PPR-fractievoorzitter Bas de Gaay Fortman voor “Nederland-gidsland”.¹⁴ Aldus bekrachtigde ons land het Handvest eerst op 10 december 1945 en kon het, met enkele andere hekken-sluiters (waaronder België), toch nog net als een van de oorspronkelijke leden van de VN te boek komen te staan.¹⁵

Het VN-Handvest van 1945 is een betrekkelijk kort verdrag van nog geen negenduizend woorden. Ter vergelijking: het ontwerp voor de Grondwet voor Europa telt bijna 155.000 woorden. In die beknoptheid schuilt voor een deel het geheim van de overleving van het VN-Handvest. Een overmaat aan details zou ongetwijfeld de tand des tijds niet hebben doorstaan. Daarnaast zijn het uiteraard ook de bewoordingen van het Handvest zelf. Deze zijn tamelijk algemeen maar wel zorgvuldig gekozen, zij het soms weloverwogen dubbelzinnig vanwege het compromiskarakter. Dit heeft op diverse terreinen ruimte geschapen voor nadere en een dynamische interpretatie in

het licht van nieuwe behoeften en gewijzigde omstandigheden.¹⁶ Later in deze rede zal ik daarvan voorbeelden geven. Ten slotte is het natuurlijk ook de overtuiging van alle lidstaten geweest dat zij met een volkerenorganisatie beter af zijn dan zonder. Ook dat heeft het Handvest beschermd. Hoeveel stormen de VN tijdens en na de Koude Oorlog ook hebben moeten ondergaan, geen van de lidstaten heeft de organisatie echt de rug willen toekeren. Slechts één enkel land heeft het lidmaatschap opgezegd: Indonesië onder Soekarno, maar het keerde terug.¹⁷ En Amerikaanse ambassadeurs hebben de VN weliswaar *A Dangerous Place* (Moynihan, 1978) genoemd en gesteld dat met tien verdiepingen minder niemand dit zou merken (Bolton, 2005), maar toch verenigen alle 191 naties zich kennelijk minimaal in de wil de volkerenorganisatie voort te laten bestaan. Dat is op zichzelf al uniek in de wereldgeschiedenis.

Als verdrag heeft het Handvest met zijn 111 artikelen een hybride karakter. Het is *contractueel* in z'n bepalingen over ondertekening, bekrachtiging en inwerkingtreding.¹⁸ Het is *normatief* in z'n bepalingen over doelstellingen en beginselen.¹⁹ Het is *constitutief* in z'n bepalingen over het lidmaatschap en de inrichting van de organisatie, met zes hoofdorganen.²⁰ Het Handvest dient allereerst objectief, overeenkomstig de betekenis van de verdragstermen volgens het normale spraakgebruik, geïnterpreteerd te worden. Maar het meest innovatieve is wel de mogelijkheid om bij de Handvestbepalingen een teleologische interpretatiemethode te volgen, waarbij men met name de brede, normatieve Handvestbepalingen zo interpreteert dat het doel van het verdrag het beste tot zijn recht komt. Als er twee of meer interpretatiemethoden mogelijk zijn, dan kiest men die welke het doel van het verdrag het beste dient: dat noemt men wel de effectiviteitsregel.²¹ Ook de leer van de *implied powers* maakt deel uit van deze interpretatiemethode.²² De Organisatie moet over al die bevoegdheden beschikken die nodig zijn voor het behoorlijk uitvoeren van de hoofdfuncties, of deze nu expliciet of louter impliciet zijn verwoord. Een voorbeeld is het opzetten van vredebewarende operaties (blauwhelmen), die niet expliciet waren voorzien. De Duitse hoogleraar Ress heeft naast de teleologische methode de dynamisch-evolutionaire methode onderscheiden, die een nuttig handvat geeft voor interpretatie van een zo belangrijk verdrag dat zolang van kracht is en zoveel onderwerpen bestrijkt.²³ Uitgangspunt van die methode is dat het logisch is dat het Handvest met de tijd mee evolueert en ook dat dit de betekenis van de bepalingen kan doen veranderen. Een duidelijk voorbeeld zijn de Handvestbepalingen over niet-zelfbesturende gebieden.²⁴ Die zijn in onbruik geraakt of hebben zelfs hun legitimiteit verloren doordat nieuwe rechtsinstrumenten de zelfbeschikking van volken van een beginsel tot een recht hebben verheven. Deze ontwikkeling culmineerde in 1960 in de belangrijke Dekolonisatie Verklaring.²⁵ Vanaf 1971 is het Internationaal Gerechtshof autoriteit aan deze dynamisch-evolutionaire interpretatiemethode gaan geven.²⁶ Natuurlijk geeft dat onzekerheden hoe het recht te vinden en hoe het te duiden en daarom zijn uiteraard ook het recht en de praktijk van de politieke hoofdorganen van de VN van groot belang. Ook de adviezen van het Internationaal Gerechtshof hebben bijgedragen aan de uitleg en

verheldering van bestaand recht en aan de consolidatie van nieuwe trends in het internationale recht. In deze adviezen heeft het Hof regelmatig de contouren van de bevoegdheden van hoofdorganen van de VN verkend en niet zelden ook de marges daarvan verbreed.²⁷ De laatste tijd zien we dat ook de Veiligheidsraad het pad van rechtsinterpretatie, zo niet rechtsschepping,²⁸ opgaat door in algemene zin, dus niet in de specifieke situatie van een bepaald conflict, uitspraken te doen over bijvoorbeeld bedreiging van de vrede als gevolg van massale schending van de rechten van de mens, internationaal terrorisme of de verspreiding van wat Annan zo treffend noemt massavernietigingsziekten, bijvoorbeeld AIDS.

Het samenstel van al deze resoluties, de praktijk van de politieke organen van de VN en de uitspraken van het Internationale Gerechtshof zijn belangrijke bronnen bij de uitleg van het Handvest in een hedendaagse context.²⁹

2. Het Handvest in 1945 en het Handvest in 2005

Het tweede deel van deze rede illustreert aan de hand van zeven punten hoezeer de toepassing en de uitleg van het Handvest in 2005 verschilt van die in 1945.

Allereerst evolueerde de organisatie van een beperkt naar een universeel samenwerkingsverband. In 1945 waren de VN een alliantie tegen nazisme en fascisme, een alliantie van overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog. Aanvankelijk mochten Duitsland, Japan en Italië geen lid worden. Dat was voorbehouden aan “vredelievende staten”. Geleidelijk aan heeft die eis aan inhoudelijke betekenis verloren en streeft de organisatie naar lidmaatschap van alle staten.

Een tweede grote verandering is het einde van het kolonialisme. Dat heeft de VN radicaal veranderd. Een bijna-verviervoudiging van het aantal leden: dat was nooit voorzien. Niet lang geleden vertelde de New Yorkse hoogleraar Schachter dat hij in 1948 als jong VN-ambtenaar advies had moeten geven over het aantal stoelen dat er in de hal van de Algemene Vergadering van het gebouw in aanbouw zou moeten komen. Hij dacht: laat ik het ruim schatten en zei: “Reken maar op maximaal 75 staten”.³⁰ Het bleek, gezien alle latere verbouwingen, een zeer kostbare inschattingsfout. Maar belangrijker dan de kwantitatieve verandering is de kwalitatieve. Het dekolonisatieproces bracht een heel ander type staat de VN binnen: veelal arm en kwetsbaar en erg gebrand op het behoud van de pas verworven onafhankelijkheid en soevereiniteit. Zij zochten bij de VN bescherming, veiligheid en bijstand. Dat heeft grote invloed gehad op de ontwikkeling van het internationale recht.³¹ Nu zien we dat enkele van die landen fragiele staten zijn geworden met soms overheden die het monopolie op het geweld zijn verloren en niet langer de veiligheid van hun burgers kunnen garanderen.³² Deze problematiek van falende staten was in 1945 in het geheel niet voorzien.

Een derde verandering is de drastisch andere interpretatie van het begrip “bedreiging van de vrede”. In 1945 betekende dat het bewaren van de “negatieve vrede”, in de zin van afwezigheid van oorlogsgevaar.³³ Al snel kwam meer aandacht voor de “positieve vrede”, een gerechtigheidsorde op basis van artikel 1, leden 2 t/m 4. In 2005 is het gemeengoed binnen de Verenigde Naties dat bedreigingen van de vrede niet alleen voortvloeien uit oorlogen tussen en binnen staten, maar ook uit verspreiding van massavernietigingswapens, internationaal terrorisme, transnationaal georganiseerde misdaad, infectieziektes en ook - zij het nog niet in de praktijk van de Veiligheidsraad - uit diepe armoede en onderontwikkeling, en uit ernstige milieuaantasting.³⁴

Een vierde verandering is de opkomst van de zorg voor de menselijke veiligheid naast de veiligheid van staten.³⁵ In 1945 ging het om het scheppen van een systeem van collectieve veiligheid tegen agressie door staten. In 2005 komen de bedreigingen zowel van staten als van niet-statelijke kant en bedreigen deze zowel de veiligheid van staten als van mensen. Eigenlijk was hier het Handvest zijn tijd vooruit door al van oudsher, zie bijvoorbeeld Artikel 55, het verband te leggen tussen vrede en veiligheid en sociaal-economische ontwikkeling en respect voor de rechten van de mens.³⁶

Het vijfde punt is het einde van de Koude Oorlog. Dat is een belangrijk keerpunt in de VN geweest, dat nieuwe kansen voor de VN schiep: het onafhankelijkheidsproces in Namibië, het einde van de apartheid in Zuid-Afrika, vrede en wederopbouw in Cambodja, een heel duidelijke positie tegen de bezetting van Koeweit door Irak. Maar al snel bleek de “honeymoon” na de Koude Oorlog niet alles te omvatten. Langdurige regionale conflicten, zoals die tussen Israël en de Palestijnen, bleven onopgelost. Toch is het einde van de Koude Oorlog op heel veel terreinen een belangrijk keerpunt in de VN geweest.

En dan, in de zesde plaats, was er 11 september 2001. De afschuwelijke terroristische aanslagen op de VS, en daarna onder meer op Bali, Madrid en Londen, hebben aanleiding gegeven tot een grondige bezinning over geldende rechtsbeginselen op het gebied van oorlog en vrede en ook op de toereikendheid van het huidige arsenaal van internationale regelgeving om te reageren op de wereldomvattende dreiging van internationaal terrorisme.³⁷ Uiteraard zijn de beginselen van het Handvest niet toegesneden op aanvallen op een staat door een groep van vaak losjes georganiseerde internationale terroristen. Maar na Elf September zijn nieuwe interpretaties in ontwikkeling, mede op basis van een nieuwe praktijk naar aanleiding van door terreur ontstane situaties. De vastberadenheid van de politieke organen van de VN om de noodzakelijke maatregelen te nemen in de strijd tegen internationaal terrorisme is bemoedigend. En toch is er reden om meer te verwachten van de Verenigde Naties als een actieve en effectieve bestrijder van internationaal terrorisme, maar dan moeten staten ook wel meer ruimte geven voor multilaterale anti-terrorisme maatregelen en niet eigenmachtig het recht van zelfverdediging eindeloos oprekken. Het op de lange ter-

mijn succesvol voorkomen en bestrijden van internationaal terrorisme vereist een veelzijdige en geïntegreerde benadering. De VN biedt hier een goed, zo niet het enige forum voor.

Een zevende en laatste punt is dat niet alleen het ledenaantal van 51 naar 191 staten is gegroeid, maar dat ook in ander opzicht de kring van rechtsdeelnemers enorm is uitgebreid. We zien ook het bedrijfsleven, maatschappelijke bewegingen en niet-gouvernementele organisaties een voet tussen de deur hebben, ja zelfs soms een rol spelen in de VN die niet voorzien was in 1945.³⁸

Deze zeven punten laten zien dat de VN van 2005 wel heel erg verschillen van 1945 en dat het Handvest een groot aanpassingsvermogen heeft gehad.

3. Hervorming van de Verenigde Naties: de Wereldtop van september 1945

Hebben nu de wereldleiders de kans gegrepen bij de recente Wereldtop om de VN te hervormen en uit te rusten voor de 21ste eeuw? Laten we de balans opmaken van de Top.³⁹ Het slotdocument van maar liefst 40 pagina's bestaat uit vijf delen.⁴⁰ Deel I handelt over *waarden* en verwoordt de groeiende betekenis van humaniteit en duurzaamheid als mondiale waarden en voegt aan de waarde van vrede en veiligheid, traditioneel verstaan als veiligheid van staten, een duidelijke menselijke dimensie toe.⁴¹ Deel II handelt over *ontwikkeling*. Dat is een enorm lange tekst, grotendeels herhalend wat al in de Millennium Verklaring van 2000 en het slotdocument van de Wereldtop over Duurzame Ontwikkeling in 2002 stond.⁴² Wel kregen die Millennium doelstellingen nu een steviger politieke rugdekking, vooral dankzij een enorme lobby vanuit de samenleving (ontwikkelingsorganisaties, de zangers Bono en Bob Geldof) op de G-8 top in Schotland onder leiding van premier Blair in juli. Deel III handelt over *vrede en veiligheid*. Allereerst is opvallend wat er niet in staat. Het High-level Panel en Kofi Annan hadden vijf nuttige criteria voor geweldgebruik voorgesteld; de Top komt niet verder dan "We recognize the need to continue discussing principles for the use of force".⁴³ Met de definitie van terrorisme bleef men opnieuw steken in traditionele meningsverschillen en het deel over wapenbeheersing is eigenlijk onaanvaardbaar slap. Wel stelden de leiders een nieuwe Commissie voor Vredesopbouw in, zij het dat (voorlopig) haar mandaat ongelukkigerwijze is beperkt tot vredesopbouw na een conflict en zich niet uitstrekt tot vredesdiplomatie, bijstand en bescherming in de eerdere fase van groeiende tegenstellingen.⁴⁴ Deel IV handelt over de *rechten van de mens* en de *rule of law*. Hier valt de voorzichtige omarming op van het nieuwe beginsel van *responsibility to protect*: iedere staat heeft de plicht zijn burgers te beschermen en te behoeden voor volkerenmoord en misdrijven tegen de menselijkheid.⁴⁵ Om die reden moet veel meer in de opbouw van nationale rechtsstaten geïnvesteerd worden.⁴⁶ Indien een overheid evenwel niet in staat óf niet bereid is die bescherming te verle-

nen, dan moeten de VN dat doen: zo lang mogelijk met vreedzame middelen maar desnoods met gewapend geweld. De slotverklaring van september 2005 zegt dat de Veiligheidsraad dan, van geval tot geval, besluitvaardig en tijdig zal handelen.⁴⁷ Als dit beginsel van *responsibility to protect* echt wortel schiet in nadere rechtsontwikkeling en in voorkomende gevallen in praktijk wordt gebracht, en zich in tandem ontwikkelt met rechtsstatelijke normen en met normen voor een verantwoordelijke uitoefening van soevereiniteit (“responsible sovereignty”), dan kan dat het begin van een fundamentele heroriëntatie in het internationale recht inluiden: het neemt immers als uitgangspunt de veiligheid en het lot van *burgers* en niet allereerst nationale veiligheid en soevereiniteit van *staten*. Het is nog te vroeg om dat te kunnen bepalen, nu de ontwikkeling van het beginsel van *responsibility to protect* nog zo in de kinderschoenen staat. Deel V, ten slotte, handelt over *Strengthening the United Nations* maar het is de vraag of het daar veel aan bijdraagt. Over hervorming van de Veiligheidsraad zijn slechts twee vage paragrafen opgenomen.⁴⁸ Opvallend was dat de kandidaat-landen Japan, Duitsland, India en Brazilië, niettegenstaande hun lang voorbereide en actieve diplomatie, niet de vereiste tweederde meerderheid van 128 stemmen bijeen wisten te sprokkelen om zelfs maar het proces voor uitbreiding van de Raad op gang te krijgen. Mijn Berlijnse collega Fassbender spreekt al over een “boulevard of broken dreams”.⁴⁹ Ook de bepleite omvorming van de VN-Mensenrechtencommissie in een Raad voor de Rechten van de Mens dreigt voorlopig grotendeels neer te komen op oude wijn in nieuwe zakken. Door niet eens de essentiële kenmerken van het “oude” systeem vast te leggen, zoals speciale procedures betreffende landen- en thematische rapporteurs en gedegen inbreng van niet-gouvernementele organisaties, dreigt het kind zelfs met het badwater weggespoeld te worden.⁵⁰ Wellicht heeft ook Annan zelf te vroeg de déconfiture van de VN-Commissie ingezet, vergetend dat je beter geen oude schoenen weggooit voor je nieuwe en betere hebt.

Alles afwegende heeft dit Slotdocument plus- en minpunten.⁵¹ Het is positief dat de hoofdlijnen van het beleid ten aanzien van de drie pijlers - vrede en veiligheid, duurzame ontwikkeling en mensenrechten - nog eens op schrift zijn gesteld, maar op een enkele uitzondering na zullen zij niet het startpunt vormen van de nadere ontwikkeling van het recht van de Verenigde Naties. Geschiedenis zal er niet mee gemaakt worden. De Top kan dan ook op z'n best als een non-échéec getypeerd worden.

4. Wat is nu de toekomst van het VN-Handvest?

Het Handvest is om allerlei redenen een bijzonder verdrag. Door zijn beknoptheid, door zijn lange bestaan, door zijn bijzondere juridische status en door het feit dat het Handvest zelf de rechtsgrondslag is geweest voor een zeer dynamische en veelomvatende rechtsontwikkeling op velerlei terrein. Tezamen noemen we dit wel het recht van de Verenigde Naties.⁵²

Natuurlijk is het onderdeel van het hedendaagse internationale recht. De bijzondere aard van dit VN-recht vloeit voort uit de fundamentele betekenis van de doelstellingen van de Verenigde Naties en daarmee de bijzondere voorrangpositie die verplichtingen onder het Handvest ten opzichte van verplichtingen onder andere verdragen innemen.⁵³ Handvestverplichtingen gaan boven verplichtingen onder het Europese recht, zo erkende in september 2005 het Europese Gerecht van eerste aanleg in Luxemburg in een zaak over sancties en anti-terrorisme maatregelen.⁵⁴ Wat betreft de bronnen: het VN-recht heeft zich enerzijds via veel 'soft law' ontwikkeld, via normatieve, vaak grensverleggende resoluties van de Algemene Vergadering op het terrein van mensenrechten, zelfbeschikking, ontwikkeling en milieu. Anderzijds maakt ook juist heel hard recht, dwingend recht, *ius cogens*, deel uit van het pakket van de Verenigde Naties. Daartoe behoren het verbod van geweldgebruik, van apartheid, van genocide, van foltering, om enkele prangende voorbeelden te noemen.

Kunnen we na zovele veranderingen nog wel met dit Handvest van 1945 verder? Er is alle reden het VN-systeem in de 21ste eeuw grondig te hervormen. Nieuwe doelstellingen, zoals armoedebestrijding, milieubehoud, naoorlogse vredesopbouw en bevordering van de rechtsstaat, zijn niet of maar mondjesmaat in het Handvest terug te vinden. De keuze van de permanente leden van de Veiligheidsraad, nog gebaseerd op de machtsverhoudingen van 1945, is anachronistisch. De sterk toegenomen betrokkenheid van het bedrijfsleven en van maatschappelijke bewegingen bij de VN is gebrekkelijk geregeld. Mijn mening is dat het voor een zestigjarige organisatie niet meer dan gezond zou zijn om de teksten aan te passen aan die nieuwe doelstellingen en omstandigheden en meteen wat dood hout te kappen, zoals de hoofdstukken betreffende niet-onafhankelijke gebieden en vroegere vijandstaten (Duitsland, Italië en Japan). In het kader van de Wereldtop is dat evenwel allemaal niet gelukt. Wellicht was men ook te zeer gefixeerd op het hervormen van de VN van de 20ste eeuw in plaats van de VN van de 21ste eeuw goed uit te rusten voor de behoeften van toekomstige generaties. Het meest duidelijk komt dat tot uitdrukking bij de voorstellen tot uitbreiding van de VN-Veiligheidsraad. Een Raad van 24, 25 of 26 in plaats van de huidige 15 leden moge meer representatief zijn, maar een dergelijke uitbreiding zou wel eens haaks kunnen staan op de eveneens nagestreefde grotere doelmatigheid en doeltreffendheid van de Raad. In de 21ste eeuw zou men beter kunnen streven naar een vertegenwoordiging van regionale organisaties in de Veiligheidsraad in plaats van nog meer individuele landen als permanente leden, al dan niet met vetorecht. Ondanks alle verdeeldheid en tegenslagen is de betekenis van de Europese politieke samenwerking enorm gegroeid. De Afrikaanse Unie doet manmoedige pogingen om aan het lot van slapheid van haar voorganger, de Organisatie van Afrikaanse Eenheid, te onttijgen. In Zuid-Oost Azië en in Latijns-Amerika verbetert de regionale samenwerking zienderogen. Vertegenwoordiging van die regionale organisaties zou vooralsnog via het voorzitterschap van die organisaties kunnen en wellicht op den duur door de onafhankelijke organen van die organisatie: in het geval van de EU de Europese Commissie.

Ook is het zaak betere mechanismen in te bouwen voor bescherming van grensoverschrijdende belangen, zoals bescherming van vitale ecologische functies van de aarde of regulering van de internationale wapenhandel. Hiervoor zijn veel sterke partnerschappen tussen internationale organisaties, maatschappelijke bewegingen, het bedrijfsleven, de wetenschap en coalities van gelijkgezinde landen nodig. Die zijn ook groeiende, zoals we in de strijd tegen landmijnen of klimaatverandering hebben kunnen zien. De VN kan daar een goed forum voor bieden, mits het de kans krijgt meer dan een louter interstatelijke organisatie te zijn.

Er is een duidelijke tendens dat de VN meer en meer een pluriforme, multi-actor wereldorganisatie wordt. Daarvan getuigen het Global Compact van Annan met het bedrijfsleven, de sterk toegenomen rol van de “civil society” zoals in 2004 in kaart gebracht in het Cardoso-rapport en de rol van NGO’s, nu soms ook erkend in resoluties van de Veiligheidsraad. Een voorbeeld van dit laatste is Resolutie 1325 van 31 oktober 2000 die handelt over de positie van vrouwen ten tijde van gewapend conflict.⁵⁵ De vraag rijst of het huidige Handvest al deze veranderingen wel kan herbergen. Kan het nog wel het kompas zijn voor de nieuwe richtingen die we aan het inslaan zijn, kan het ons behoeden dat we het spoor bijster raken? Of is er een post-United Nations tijdperk in aantocht? John Keane voorspelt in zijn boeiende boek *Global civil society?* (2003) dat we naar een “kosmocratie” toegaan die wezenlijk anders zal zijn dan alle eerdere bestuurssystemen: van Aristoteles tot en met het Westfaalse statensysteem.⁵⁶ Zo’n wereldburgersamenleving met een ethiek zonder grenzen is zijn ethisch ideaal. Michael Walzer pleit voor een wereldorde waarin staten nog steeds wel bestaan, maar met een sterkere internationale organisatie (krachtiger dan de VN) met eigen strijdkrachten, sterke regionale stelsels (zoals de Europese Unie) en NGO’s met veel invloed. Zijn keuze is sterk beïnvloed door overwegingen om een falen van de huidige wereldordering te voorkomen en betere garanties te scheppen voor duurzame vrede, gelijkheidsstreven en individuele vrijheid.⁵⁷ Anne-Marie Slaughter voorspelt een “Networked world order”.⁵⁸ Dit laatste is mijns inziens sterk vanuit het perspectief van hoogontwikkelde landen, westerse landen bezien.

Ook al zouden dergelijke ontwikkelingen plaatshebben, dan nog zie ik niet snel het VN-Handvest aan de kant geduwd worden. Het is en blijft het enige wereldwijd aanvaarde document en op deze rechtsgrondslag heeft zich een wijdverbreid geheel van het recht van de Verenigde Naties en modern internationaal recht ontwikkeld. Dat verwoordt, en herijkt met een zekere regelmaat de mondiale waarden, die op hun beurt de basis vormen voor heel veel concrete regelgeving. We zien dat deze heden ten dage vaak tot stand komt in een levende interactie met het bedrijfsleven, de wetenschap, belangen- en maatschappelijke organisaties die we tezamen wel “civil society” noemen. Het VN-Handvest is nog steeds het middelpunt in dit web van mondiale waarden, normen en beginselen en is als zodanig een soort internationale constitutie:⁵⁹ niet een die in beton is gegoten maar een levend instrument, niet een die je aan

een referendum zou willen onderwerpen, maar wel een om je als leidraad aan te hechten en om je aan te ergeren indien het zijn functies niet naar behoren vervult.

Tot besluit

Mijnheer de Rector Magnificus, zeer gewaardeerde toehoorders,

Ik kom toe aan de afronding van mijn oratie. Ik dank hen die aan mijn benoeming hebben bijgedragen hartelijk voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik zal me zeer inspannen om, voor zover menselijkerwijs mogelijk, de hoge verwachtingen die men hier van mijn komst heeft waar te maken. Ik ben er erg mee ingenomen dat het huidige Faculteitsbestuur en College van Bestuur er blijk van hebben gegeven mij te willen helpen bij deze zware missie. Het is duidelijk dat onze Afdeling zware jaren achter de rug heeft en na de pijnlijke reorganisatie kampte met een tekort aan menskracht en middelen. Ik heb er respect voor hoe Professor John Dugard, Dr Marcel Brus, Annemariëke Künzli en Thomas Skouteris, met andere collega's, alle zeilen hebben weten bij te zetten om het schip drijvende, ja zelfs op koers te houden. Na de zeven magere jaren dienen zich natuurlijk niet meteen vette jaren aan, maar we maken wel goede voortgang, mede dankzij prachtige projecten die ons door NWO en andere instellingen zijn toegekend.

Wij zijn dankbaar voor de startsubsidie van de universiteit om het Grotius Centre for International Legal Studies op de Campus in Den Haag op te zetten. In rap tempo groeien we weer als Afdeling, nu met drie vacatures, en wel op twee locaties: met een been binnen de oudste universiteit van Nederland, Leiden en met het andere binnen de juridische hoofdstad van de wereld, Den Haag. Er is dus volop leven in de brouwerij.

Ik zoek graag de samenwerking met andere afdelingen. Met collega Slot van Europees recht en het faculteitsbestuur zoeken we naar mogelijkheden hoe bij de eerstkomende herziening van het huidige Bachelors-programma onze vakken een nog doeltreffender bijdrage kunnen leveren aan de vorming van juristen in Leiden. Ik wil ook graag met het Departement strafrecht en criminologie samenwerken. Toen lange tijd voor mij nog geen kamer beschikbaar was en ik tijdelijk daar werd gehuisvest, bekwam mij heel even de gedachte dat de organisatie van de Faculteit misschien nog niet helemaal op orde was. Al snel kreeg ik echter door dat deze buitenplaatsing deel uitmaakte van een geraffineerde strategie om Internationaal recht en Strafrecht veel beter te doen samenwerken. En dat lukt met de collega's Tineke Cleiren en Joan de Wijkerslooth prima.

Ik ben ook zeer blij met de voortgezette betrokkenheid van de deeltijdhoogleraren. Niels Blokker, de eerste bekleder van de Schermers-leerstoel recht internationale orga-

nisaties, heeft mij in deze inwerkperiode steeds met raad en daad enorm bijgestaan. Zo ook Horst Fisher, die de Rode Kruis-leerstoel internationaal humanitair recht bekleedt. Ik ben ook ingenomen met de komst van Professor Fred van Staden, oud-directeur van Clingendael, naar onze afdeling. Welkom, waarde Fred, in de pronkkamer van het volkenrecht! Het kan verkeren!

Ik schaar mij graag onder de vleugels van het brede onderzoeksprogramma Multilevel jurisdiction dat onder de energieke leiding van collega Rick Lawson staat.⁶⁰ In samenwerking met anderen zal ik gaan werken aan twee grote onderwerpen. Het eerste betreft VN-recht, dat zal u niet verbazen. Deze herfst start ik, in samenwerking met de ethicus Dr Koos van der Bruggen, een nieuw NWO-project over de VN en de ontwikkeling van mondiale waarden. Op uitnodiging van de Franse hoogleraren Cot en Pellet treed ik toe tot hun redactieteam dat bij Oxford University Press een Engelstalige uitgave van hun prachtige artikelsgewijs commentaar op het Handvest verzorgt. Met de collega's Van Genugten, De Waart en Homan verwacht ik nog dit academisch jaar een meer populair boek over de VN te publiceren. Samen met de collega's in Maastricht en Tilburg onderzoeken we de toenemende status en invloed van de rechten van de mens in het internationale recht; wij in Leiden in het recht en de praktijk van de VN-Veiligheidsraad. Enkele weken geleden zag een prachtig door Niels Blokker en mij geredigeerd boek het levenslicht onder de naam *The Security Council and the Use of Force*. We zijn voornemens de geslaagde formule van het bijeenbrengen van leidende wetenschappers en topambtenaren van internationale organisaties voort te zetten met een internationale conferentie en een boek over *The United Nations and World Economic Co-operation*. Daarnaast zal ik zelf ook mijn onderzoek betreffende volkenrecht en duurzame ontwikkeling voortzetten, op korte termijn in de vorm van een boek over *The United Nations and Global Resource Management: Development without Destruction* voor het UN Intellectual History Project in New York. We zullen ons de komende jaren niet vervelen.

Dames en heren studenten

Ik heb in allerlei verbanden al met u kennis mogen maken. Dat was een groot genoegen. Het internationale recht werkt steeds dieper door in de nationale rechtsorde. Iedere jurist, welhaast in welk beroep dan ook, krijgt daarmee te maken. Het internationale recht heeft, als stelsel van normen en waarden en als stelsel voor concrete regelgeving, veel élan. Nog dagelijks verbreedt en verdiept het zich, met een grote diversiteit aan rechtsbronnen en een zich uitbreidende kring van rechtsdeelnemers, statelijke en niet-statelijke. Internationaal recht heeft ook een grote functie bij het nastreven van de grote uitdagingen waarvoor de mensheid nu en in de toekomst zich gesteld ziet: vrede en veiligheid, vrijheid en respect voor de rechten van de mens, duurzame ontwikkeling waaronder armoedebestrijding en milieubehoud. Het zijn die functies, dat élan en het maatschappelijk gebruik dat u ervan kunt maken, waarvoor ik u, dames en heren studenten, graag interesse en vakmanschap zal bijbrengen.

Mijnheer de Rector Magnificus

De Universiteit Leiden heeft een fantastische traditie op het gebied van het internationale recht. Hugo de Groot studeerde hier en deze Faculteit schitterde nationaal en internationaal met wetenschappers zoals Van Vollenhoven, Eysinga, Telders, Van Asbeck, Van Panhuys, Kooijmans, Schermers, Kalshoven en Dugard. Het is mij een grote eer maar vooral een grote uitdaging en opdracht om in die traditie te treden. Ik prijs mij gelukkig dat te doen in een zogeheten dakpanconstructie met John Dugard, die we hier - naar ik hoop - nog lang onder de pannen zullen hebben.

Ik heb zeven-en-een-half goede en productieve jaren als hoogleraar volkenrecht aan de Vrije Universiteit doorgebracht. Ik ben daar dankbaar voor. Het zal geen toeval geweest zijn dat ik in het begin per abuis nog een enkele keer op weg ging naar Amsterdam in plaats van naar Leiden.

Op een dag als deze denk ik ook met veel genoegen en dankbaarheid terug aan hen die mij opgeleid hebben. Ik stel het buitengewoon op prijs dat mijn beide promotores, Professor Verwey en Professor de Waart, mij hier vanmiddag heen hebben willen begeleiden, tussen hun drukke onderwijswerkzaamheden in respectievelijk Indonesië en Ethiopië door. Ik heb van beiden heel veel geleerd.

Ik gedenk vandaag ook in eerbied mijn vroegere leermeester Professor B.V.A. Röling. Van hem heb ik, in een gezelschap-verhouding, vele kneepjes van het vak mogen leren. Hij wordt hier op het aardse vandaag vertegenwoordigd door mijn eerste leermeesteres in de wetenschap van oorlog en vrede, Dr Fenna van den Burg.

Aan de wieg van mijn opvoeding hebben natuurlijk mijn ouders en ook mijn broers en zusters gestaan. Een speciaal woord van dank aan het middelpunt daarvan, mijn kranige moeder hier op de eerste rij. Haar leeftijd is natuurlijk een groot geheim, maar ik kan u wel verklappen dat deze niet alleen het tijdperk van de Verenigde Naties maar ook de gehele periode van de Volkenbond omvat.

Van West-Friesland naar de Oost. Ik ben blij en vereerd dat mijn schoonmoeder, mevrouw Wang Xincheng, hier vanmiddag de Chinese tak van de familie uit Beijing vertegenwoordigt. Zij was 7,5 jaar geleden ook bij mijn vorige oratie. Dat scheidt een traditie.....

Verder met de leermeesters, *Laoshi* heet dat in het Chinees: elke dag opnieuw ben ik nog in de leer bij mijn energieke vrouw Yuwen. We hebben samen al een Lange Mars afgelegd, gelukkig met veel minder ontberingen. Jouw projecten rondom de opbouw van de rechtsstaat in China worden door minister Bot in de Tweede Kamer geprezen en zo ook door het Supreme People's Court in China. Deze week vlieg je weer uit naar je moederland, voor de presentatie van je prachtige nieuwe boek.⁶¹ Van elkaar weten we dat niets leuker is dan om weer thuis te komen.

En dan de derde generatie. Lineke en Kees. Lineke heeft erg meegeleefd met deze spreekbeurt, die ik hier vandaag mocht houden. En toen ik Kees aanbood om vanmiddag lekker hiernaast te gaan tekenen, zei hij: “Papa, ik wil er geen woordje van missen”. Met jullie allemaal wil ik nog wel zestig jaar verder!

Ik heb gezegd!

Groepsfoto van de staatshoofden en regeringsleiders van de 191 VN-lidstaten bij de opening van de wereldtop ter viering van de zestigste verjaardag van de Verenigde Naties, 14-16 september 2005.

- * De tekst van deze rede is ook verschenen in *Vrede en Veiligheid. Tijdschrift voor internationale vraagstukken*, jrg. 34 (2005), nr. 4, pp. 413-427.
- 1 Artikel 110, lid 3 van het VN-Handvest vereist bekrachtiging door de vijf grote mogendheden en de meerderheid van de overige landen die op 26 juni in San Francisco het Handvest hadden ondertekend. Op 24 oktober 1945 hadden de vijf permanente leden en 24 andere staten het Handvest geratificeerd, waardoor het in werking kon treden.
 - 2 State of the Union toespraak President Franklin D. Roosevelt tot het Amerikaanse Congres, 6 januari 1941.
 - 3 Zie onder meer F.S. Northedge, *The League of Nations: Its Life and Times 1920-1946*, Leicester, 1988.
 - 4 Vanwege onenigheid tussen de Verenigde Staten/Verenigd Koninkrijk en de Sovjet-Unie over de samenstelling van een Poolse regering kon de Poolse delegatie niet op tijd in San Francisco arriveren, mede omdat enkele leden tijdens hun doorreis in Moskou gevangen waren gezet. Polen werd later toch nog in de gelegenheid gesteld het Handvest te ondertekenen, waardoor het aantal oorspronkelijke VN-leden op 51 uitkwam. Zie R.B. Russell en J.E. Muther, *A History of The United Nations Charter: The Role of the United States 1940-45*, Washington D.C., 1958, p. 929.
 - 5 Zie United Nations, *Documents of the United Nations Conference on International Organization*, New York, de zgn. UNCIO Documents, 22 vols, 1945-1955.
 - 6 Zie P.H. Houben, "The Netherlands and the United Nations", in H.F. Van Panhuys et als. (eds.), *International Law in the Netherlands*, Den Haag: Sijthoff, 1979, vol. II, pp. 43-70. Zie over latere initiatieven P.R. Baehr en M.C. Castermans-Holleman (eds.), *The Netherlands and the United Nations*, Den Haag, 1990.
 - 7 Zie het zeer informatieve boekje van het ministerie van Buitenlandse Zaken, *Het Ontstaan van de Verenigde Naties*, Den Haag, publicatienr. 23, 1950, pp. 162-169. Voor een vroege inleiding in het Nederlands zie H.Ch.G.J. van der Mandere, *Het Handvest van San Francisco. Volledige tekst van het Verdrag tot oprichting van de nieuwe veiligheidsorganisatie: de Vereenigde Naties met inleiding en aantekeningen*, Leiden, 1945.
 - 8 Zie H. Daalder, "Nederland en de wereld, 1940-1945", in N.C.F. van Sas (red.), *De kracht van Nederland. Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief*, Haarlem: H.J.W. Becht, 1991, p. 138. Oorspronkelijk verschenen in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jrg. 66 (1953), pp. 170-200. De auteur dankt Professor A. van Staden voor dit citaat.
 - 9 Zie Art. 1, lid 1 van het VN-Handvest.
 - 10 Zie over de daarop gerichte diplomatie S.C. Schlesinger, *Act of Creation. The Founding of the United Nations. A Story of Superpowers, Secret Agents, Wartime Allies and Enemies, and Their Quest for a Peaceful World*, Boulder, 2003.
 - 11 Zie hierover Jean E. Krasno, *The Founding of the United Nations. International Cooperation as an Evolutionary Process*, New Haven, 2001, p. 35.

- 12 Geciteerd in Houben, op. cit., p. 47, voetnoot 15.
- 13 Ibid.
- 14 “Voor (radicalen) moet Nederland een *gidsland* zijn, het moet in zijn beleid een weg wijzen die ook de andere lidstaten van EG en NAVO kan voeren naar een mondiaal verantwoord veiligheids- en ontwikkelingsbeleid.” B. de Gaay Fortman, “De vredespolitiek van de radicalen”, in *Internationale Spectator*, 22 februari 1973, p. 112. Zie voor een latere reflectie zijn “Nederland gidsland in Noord-Zuidbetrekkingen?”, in *Internationale Spectator*, jrg. 45 (2001), pp. 375-379.
- 15 Zie C. Vedder, “Article 110”, in B. Simma (ed.), *The Charter of the United Nations. A Commentary*, Oxford, vol. I, 2002, 2e dr., pp. 1373-1378, op p. 1377.
- 16 De standaard interpretatieregels zijn te vinden in de artikelen 31 en 32 van het Weens verdragenverdrag (1969), met als hoofdregel dat verdragstermen “shall be interpreted in good faith in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty in their context and in the light of its object and purpose” (art. 31, lid 1).
- 17 Indonesië verliet de VN in 1965, maar hervatte het lidmaatschap in 1966.
- 18 Zie de artt. 108-110, VN-Handvest.
- 19 Zie de preambule en de artt. 1-2, VN-Handvest.
- 20 Zie artt. 3-7, VN-Handvest.
- 21 Zie daarover G. Ress, “Interpretation”, in B. Simma (ed.), *The Charter of the United Nations. A Commentary*, Oxford, vol. I, 2002, 2e dr., pp. 13-32, op p. 31.
- 22 Zie H.G. Schermers en N.M. Blokker, *International Institutional Law. Unity within diversity*, Leiden, 2003, 4e dr., paras. 232-236.
- 23 Zie G. Ress, op. cit., pp. 23-25.
- 24 Zie de Hoofdstukken XI en XII van het VN-Handvest.
- 25 Declaration on the Granting of Independence to all Colonial Countries and Peoples in Accordance with the Charter of the United Nations, AVVN Res. 1514 (XV), 14 december 1960.
- 26 Zie het Advies van het Internationaal Gerechtshof inzake Namibië, *ICJ Reports 1971*, p. 31: “...an international instrument has to be interpreted and applied within the framework of the entire legal system prevailing at the time of the interpretation”.
- 27 Zie onder meer S. Rosenne, *The Law and Practice of the International Court (1920-1996)*, Den Haag, 1997, vol. II, pp. 10055-061 en M. Pomerance, “The Advisory Role of the International Court of Justice and its “Judicial” Character: Past and Future Prisms”, in A.S. Muller e.a. (eds.), *The International Court of Justice: Its future role after Fifty Years*, Den Haag, 1997, p. 271.
- 28 Een vroegtijdig artikel hierover is P.C. Szasz, “The Security Council starts legislating”, in *American Journal of International Law*, vol. 90 (2002), pp. 901-905. Zie in kritische zin over deze trend B.T. van Ginkel en R.A. Wessel, “Bestuurlijke vernieuwing van de VN-Veiligheidsraad. Wereldwetgever of achterhaald instituut?”, in *Jaarboek Vrede en Veiligheid 2004*, Nijmegen, 2004, pp. 1-31; K.M. Manusama,

The Principle of Legality in the Post-Cold War Practice of the United Nations Security Council, Amsterdam, diss. Vrije Universiteit, 2004; E. de Wet, *The Chapter VII Powers of the United Nations Security Council*, Oxford/Portland, 2004.

- 29 Zie N.J. Schrijver, “The Role of the United Nations in the Development of International Law”, in J. Harrod en N.J. Schrijver (eds.), *The UN Under Attack*, Aldershot, 1988, pp. 33-56.
- 30 Zie het interview van de Franse hoogleraar Brigitte Sterner met Oscar Schachter, opgenomen in *Proceedings of the American Society of International Law 1997*, Washington, 1998, p. 344.
- 31 Dit vormde het hoofdthema van het monumentale boekje van B.V.A. Röling, *International Law in an Expanded World*, Amsterdam/Batavia, 1960.
- 32 Zie Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV), *Falende staten: een wereldwijde verantwoordelijkheid*, Den Haag, 2004, Advies nr. 35.
- 33 Zie daarover B.V.A. Röling, *Volkenrecht en Vrede*, Deventer, 1985, 3e dr., p. 18. J.A. Frowein en N. Krisch, “Article 39”, in Simma (ed.), op. cit., pp. 717-729 en P.P. Argent e.a., “Article 39”, in J-P. Cot en A. Pellet, *La Charte des Nations Unies. Commentaire article par article*, Parijs, 3e dr., 2005, pp. 1131-1170.
- 34 Zie de omschrijving van ‘comprehensive security’, in Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, voorgezeten door Anand Panyarachun, *A More Secure World: Our Shared Responsibility*, VN Doc.A/59/565, 1 december 2004, p. 2 (synopsis). Zie ook Kofi Annan, *In Larger Freedom. Towards Development, Security and Human Rights for All*, VN Doc. A/59/2005, 21 maart 2005, paragrafen 76-86.
- 35 Zie het rapport over “Human Security” van de Commission on Human Security, voorgezeten door Sadako Ogata en Amartya Sen, New York 2003, 1 mei 2003.
- 36 Artikel 55 VN-Handvest luidt: “With a view to the creation of conditions of stability and well-being which are necessary for peaceful and friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples, the United Nations shall promote:
 - a. higher standards of living, full employment, and conditions of economic and social progress and development;
 - b. solutions of international economic, social, health, and related problems; and international cultural and educational cooperation; and
 - c. universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion.”
- 37 Zie daarover mijn artikel “Elf September en het internationale recht”, in *Nederlands Jursiten Blad*, jrg. 80 (2005), nr. 32, 16 september 2005, pp. 1688-1692.

- 38 Zie Report of the Panel of Eminent Persons on United Nations–Civil Society Relations, voorgezeten door Fernando Henrique Cardoso, *We the peoples: civil society, the United Nations and global governance*, VN Doc. A/58/817, 11 juni 2004. Zie ook C. Flinterman en W. van Genugten (eds), *Niet-statelijke actoren en de rechten van de mens; gevestigde waarden, nieuwe wegen*, Den Haag, 2003.
- 39 Zie ook N.J. Schrijver, ‘UN Reform: A Once-in-a-Generation Opportunity?’, in *International Organizations Law Review*, vol. 2 (2005), no. 2, pp. 271-275.
- 40 De zgn. World Summit Outcome is vervat in AVVN Res. 60/1, die op 16 september 2005 bij consensus werd aangenomen.
- 41 Zie hierover ook ook J.J.G. van der Bruggen, ‘Mondiale moraal: rechten en plichten op wereldschaal’, in *Vrede en Veiligheid - Tijdschrift voor Internationale Vraagstukken*, jrg. 33 (2004), nr. 2, pp. 236-255.
- 42 Zie Millennium Declaration, AVVN Res. A/RES/55/2, 18 september 2000 en de Johannesburg Declaration on Sustainable Development en het Johannesburg Plan of Implementation in VN Doc. A/CONF. 199/20, 4 december 2002.
- 43 Para. 76 World Outcome Document, 2005, op. cit. Zie over deze problematiek het nieuwe boek geredigeerd door N.M. Blokker en N.J. Schrijver, *The Security Council and the Use of Force. Theory and Reality - A Need for Change?*, Leiden: Brill, 2005.
- 44 Zie AVVN Res. A/RES/60/182, 20 december 2005.
- 45 World Outcome Document, 16 september 2005, paras. 138-139.
- 46 Zie hierover het rapport van Secretaris-Generaal Kofi Annan, ‘The rule of law and transnational justice in conflict and post-conflict societies’, VN Doc. S/2004/616, 23 augustus 2004.
- 47 Zie World Outcome Document, 2005, op. cit, para. 139.
- 48 Ibid., paras. 153-154.
- 49 B. Fassbender, ‘On the Boulevard of Broken Dreams: The Project of a Reform of the UN Security Council after the 2005 World Summit’, in *International Organizations Law Review*, vol. 2 (2005), no. 2, pp. 391-402.
- 50 Zie ook het AIV-rapport *De Hervormingen van de Verenigde Naties. Het rapport Annan nader beschouwd*, Den Haag, AIV-advies nr 41, mei 2005, pp. 21-24.
- 51 Zie ook P. Hilpold, ‘Reforming the United Nations: New Proposals in a Long-lasting Endeavour’, in *Netherlands International Law Review*, vol. 52 (2005), pp. 389-431 en de diverse bijdragen aan het ‘Forum: UN Reform’ in *International Organizations Law Review*, vol. 2 (2005), no. 2, pp. 361-436.
- 52 Zie hierover onder meer H. Kelsen, *The Law of the United Nations: a critical analysis of its fundamental problems*, New York, 1951; O. Schachter en C. Joyner (eds), *United Nations Legal Order*, Cambridge, 2 vols., 1995; B. Conforti, *The Law and Practice of the United Nations*, Leiden, 3e dr., 2005.
- 53 Dit komt met name tot uitdrukking in art. 103 VN-Handvest: ‘In the event of a conflict between the obligations of the Members of the United Nations under the

present Charter and their obligations under any other international agreement, their obligations under the present Charter shall prevail.” Zie ook de artt. 25 en 48, VN-Handvest.

- 54 Europees Gerecht in eerste aanleg, zaak T 306/01, Ahmed Ali Yusuf en Al Barakaat International Foundation v. Europese Raad en Europese Commissie; zaak T 315/01, Yassin Abdullah Kadi v. Europese Raad en Europese Commissie, 21 september 2005. Vgl. ook de Lockerbee-zaak bij het Internationaal Gerechtshof, Libië v. Verenigd Koninkrijk en Verenigde Staten, *ICJ Reports 1992*, p. 114.
- 55 S/RES/1325, 31 oktober 2000.
- 56 John Keane, *Global Civil Society?*, Cambridge, 2003.
- 57 M. Walzer zoals beschreven bij J.J.G. van der Bruggen, op cit., pp. 246-249.
- 58 A-M. Slaughter, *A New World Order*, Princeton, 2004.
- 59 Zie T.M. Franck, “Is the UN Charter a Constitution?”, in J. A. Frowein et als. (eds.), *Verhandeln für den Frieden/Negotiating for Peace: liber amicorum Tono Eitel*, Berlijn, 2003, pp. 95-106; S. Szurek, “La Charte des Nations Unies. Constitution Mondiale?”, in Cot en Pellet, op. cit. 2005, pp. 29-68.
- 60 De volledige naam van het onderzoeksprogramma is: “Securing the rule of law in a world of multilevel jurisdiction: coherence, institutional principles and fundamental rights”.
- 61 Y. Li (ed.), *Freedom of Association in China and Europe: Comparative perspective in law and practice*, Leiden: Brill, 2005.